

2 / Slovníček literárních pojmů

■ aforismus

– stručná a vtipná průpověď

François de La Rochefoucauld,

čti fransoa d la rošfuko:

Bylo by načase, aby se nevína těšila
stejně pozornosti jako zločin.

Mýlí se, kdo si myslí, že se bez každého obejde;
ale kdo si myslí, že se nikdo neobejde bez něho,
mýlí se ještě víc.

(*Krutá kniha aforismů,*
přeložila Jarmila Loukotková)

Karl Kraus:

Nynější literatura jsou recepty psané churavými.

Návrhy, abych k tomuto městu znovu přilnul:
změna nářečí a zákaz rozplozování.

(*Soudím živé i mrtvé, přeložil Aloys Skoumal*)

■ alegorie = jinotaj – způsob

nepřímého, obrazného vyjádření děje,
abstraktního pojmu, určité vlastnosti.

Někdy autor využije alegorie proto, že
nechce nebo nemůže určité skutečnosti
sdělit přímo. Alegorie se užívá např.
v bajkách.

■ **anafora** – opakování stejných slov na začátku veršů nebo slok

Čan: **Balada o tom jak to vše bylo** [úryvek]

Pan Trojan měl nádherného lva
 pan Škubal mladou lvici
 pan Kidery skvrnitého pardála
 pan Štych a pan Boháček po orlici

Pan Vrbík choval malé kůzlátko
 pan Voneš černou zmiiji
 pan Ungár měl rozcuchané vlasy na krátko
 a slečna S
 ta měla krásnou šíji
*(Balady za šest'ák
 a romance po korunce)*

■ **apostrofa** – oslovení věcí, osob, smyšlených postav nebo abstraktních pojmů

František Hrubín:

Srpnové poledne [úryvek]

Živote, postůj, já jsem tvůj,
 mám ústa, oči, noc a řeku,
 miluji, vidím, hořím, teku,
 radostem pláč můj obětuj,
 na čelo polož vrásku k vrásce,
 mé rty dej nocím, smrt mou lásce!

Jiří Wolker: **Básníku, odejdi!**

Básníku, odejdi!

Zahod' vše – jen s rýčem se vrat'

a přeryj ten lán od hřbitova k obzoru!

Zvečera zasej tu lásku a pokoru,

aby se urodilo ráno zlaté a zářící,

jemuž by scházeli básníci, protože všichni lidé

by dovedli plakat a zpívat

(Host do domu)

■ **asociace** – volné spojování představ, které spolu logicky nesouvisejí, v básnický obraz

Guillaume Apollinaire: **Pásmo** [úryvek]

Tím starým světem přec jsi znaven nakonec

Pastýřko Eiffelko jak bečí stádo mostů dnes

Řecký a římský starověk se ti už přežily

Zde antické se zdají být už i ty automobily

Jen náboženství zůstalo docela nové jenom ono

Zůstalo prosté jak hangáry v přístavu avionů

(přeložil Karel Čapek)

■ **bajka** – krátký smyšlený (prozaický nebo veršovaný) příběh, v němž zvířata, někdy i věci jednají jako lidé. Bajky končí mravním ponaučením. Psali je Ezop, Jean de La Fontaine, Ivan Andrejevič Krylov, Antonín Jaroslav Puchmajer, Karel Čapek, Miloš Macourek, Pavel Šrut aj.

Jean de La Fontaine: **Lišák a hrozny**

Lišák (prý z Gaskoňska, spíš z Normandie ale),
až k smrti vyhládlý, uviděl v révoví
hrozny, jež zdály se být zralé a měly nádech nachový
Hned by se do nich dal: tak dlouho kudlu pískal!
Žel byly vysoko. Tu pozbyv naděje,
pravil: „Jsou kyselé. Vandrákům nechme je!“
Neudělal snad líp, než kdyby si stýskal?
(*Bajky, přeložil Jiří Pelán*)

Karel Čapek: **Papuče**

Já nešťastná! Být pořád pohromadě s tou druhou, s tou
rajdou, s tou hloupou bačkorou! Nebýt jí, mohla jsem dostat
do páru něco lepšího...
(*Bajky a podpovídky*)

■ **balada** – lyrickoepická báseň s pochmurným dějem a tragickým koncem. Hrdina podléhá v nerovném boji nadpřirozeným silám (*Polednice, Vodník, Vrba* z Erbenovy Kytice, *Král duchů* od Goetha, *Toman a lesní panna* od Čelakovského) nebo lidskému zlu, bezohlednosti, sobectví (*Zlatý kolovrat* od K. J. Erbena, *Dědova mísa, Před fortnou milosrdných* od Jana Nerudy, *Balada o námořníkovi* od Jiřího Wolker). Balada má své kořeny ve Skotsku – v písních minstrelů. V Itálii původně slovo balada označovalo lidovou milostnou taneční píseň – italská balata. Francouzská balada (villonská) má tři sloky o 7–12 verších a závěrečné poslání.

François Villon, *čti fransoa vijon*:

Balada ze soutěže v Blois

Já u pramene jsem a žízni hynu;
horký jak oheň, zuby drkotám;
dlím v cizotě, kde mám svou domovinu;
ač blízko krbu, zimnici přec mám;
nahý jak červ, oděn jak prelát sám;
směji se v pláči, doufám v zoufání;
mně lékem je, co jiné poraní;
mně při zábavě oddech není přán;
já sílu mám a žádný prospěch z ní,
srdečně přijat, každým odmítán.

Jen to mi nesporné, co plno stínů;
kde světlý den, tam sotva znám;
kde průzračnost, tam výkladem se minu;
svou znalost vděčím náhlým náhodám;
vše vyhráváje, čím dál smolněj hrám;
dím „dobrý večer“, jitra-li se skví;
když ležím naznak, strach mám z padání;
bohatství čekám, ničí nejsem pán;
mám vše, co chci – nic, na čem srdce lpí –
srdečně přijat, každým odmítán.

K věcem, jichž neznám, horoucně se vinu,
ženu se k cíli, jehož nežádám;
kdo ke mně vlídný, tomu dávám vinu;
kdo mluví pravdu, tomu lhářů lám;
můj druh je ten, kdo vemluví mně klam
a „labuť černá je jak havran“ dí;
v tom spojení zřím, kdo mi ublíží;
mně jedno, jsem-li šalbě vepsí dán;
mám v mysli vše, jen ne to nejbližší,
srdečně přijat, každým odmítán.

Ó kníže, každý, kdo to čte, necht' ví:
 nic neznám, ač mám o všem vědomí.
 Jsem stranický, jsem zastánce všech stran.
 Co chci? Být z těch zas, plat kdo brátí smí,
 srdečně přijat, každým odmítán.
(Přeložil Otokar Fischer)

Oscar Wilde, *čti oskar vajld:*
Balada o žaláři v Readingu [úryvky]

Červený kabát vzali mu –
 krev s vínem, to byl nach,
 v jakém ho našli s nebožkou,
 krev s vínem na rukách
 našli ho s tou, co miloval
 a zabil v poduškách.

Pak v sešlé šedi chodíval
 tou naší věznicí,
 na hlavě čapku se štítkem,
 krok lehce tančící,
 v očích však nikdy jsem neviděl
 tak strašnou tesknici.

Já chápal jenom, co ho štve
 jak neúprosný chrt,
 ty jeho oči tesklivé
 po lásce, kterou škrť:
 on zabil to, co miloval,
 a teď ho čeká smrt.
(Přeložil František Vrba)

- **báje = mýtus** – lidový nebo umělý epický útvar, v němž se vypravuje o bozích, o hrdinech s nadpřirozenými vlastnostmi. Např. *Starověké báje a pověsti* zpracované Rudolfem Mertlíkem, *Gilgameš* zpracovaný Vojtěchem Zamarovským. Novodobý mýtus – John Roald Reuel Tolkien (čti tolkín) (1892–1973) – *Pán prstenů*
- **báseň** – veršované dílo lyrické, epické nebo lyrickoepické. Báseň může být uspořádána i jako grafický obrazec (kaligram), např. *Noční rybí zpěv* od Ch. Morgensterna, kaligramy G. Apollinaira. Setkáváme se i s básněmi v próze.
- **bestseller** – knihy, které mají největší obchodní a čtenářský úspěch
- **bylina** – ruská lidová lyrickoepická píseň, která oslavuje bohatýra (např. *Ilja Muromec* z Čelakovského *Ohlasu písní ruských*)
- **cestopis** – literární dílo popisující něčí cestu. První cestopisy vznikly už v antice. Ve středověku *Milion* (1289), v němž Marco Polo popsal své zážitky z Dálného východu, *Cestopis tzv. Mandevilla*, údajně od Johna Mandevilla (čti džon mendevil). Z pozdější doby Swiftovy *Gulliverovy cesty*. Z naší literatury jsou